KS. ŁUKASZ GOLEC

KATOLICKI UNIWERSYTET LUBELSKI

LUKASZMBNP@GMAIL.COM

ORCID: 0000-0001-6361-8930

PATRIOTYZM W LITURGII: MIEJSCE I SPOSÓB UPAMIĘTNIANIA WYDARZEŃ HISTORYCZNYCH W CELEBRACJI

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/TiCz.2021.016>

Streszczenie. Wiele obchodów liturgicznych zawiera wątki związane z historią powszechną (narodu, państwa). Są to związki o różnym charakterze. Artykuł ma na celu poszukiwanie odpowiedzi na pytanie o miejsce i sposób obchodu w liturgii wspomnienia wydarzeń historycznych, które nie mają bezpośredniego związku z celebrowaną danego dnia tajemnicą zbawienia. Pierwsza część artykułu jest przeglądem oraz próbą systematyki związków wybranych obchodów liturgicznych z wydarzeniami historycznymi. Część druga podejmuje zagadnienie dotyczące doboru tekstów związanych z celebracją w perspektywie posoborowych norm liturgicznych, dotyczących doboru tekstów związanych z celebracją liturgiczną, mającą kontekst patriotyczny. Trzecia część poświęcona jest praktycznej możliwości powiązania gestów i symboli liturgicznych z symbolami narodowymi. Znajdują się tu także przykłady zaczerpnięte z ceremoniału wojskowego, poddane analizie pod kątem zgodności z normami i duchem liturgii.

Słowa kluczowe: liturgia; patriotyzm; historia; wydarzenie historyczne; wojsko.

Abstract. Patriotism in the Liturgy: The Place and Method of Commemorating Historical Events in Celebrations. Many liturgical celebrations make references to the shared history (of the nation, state, etc.), although the nature of such references varies. This paper seeks to answer the question of what place historical events not directly related to the mystery of salvation celebrated on a given day hold in the liturgy and in what manner they are commemorated. The first part of the paper provides an overview of and attempts to systematise the relations of selected liturgical celebrations with historical events. The

second part addresses the issue of selecting celebration-related texts within the context of post-conciliar liturgical standards for the selection of texts to be used in liturgical celebrations that have a patriotic context. The third part is devoted to the practical ability to link liturgical gestures and symbols with national symbols. It also provides examples drawn from the military ceremonial and analyses them for consistency with the standards and spirit of the liturgy.

Keywords: liturgy; patriotism; history; historical event; army.

WPROWADZENIE

W liturgii dokonuje się uobecnienie wydarzeń zbawczych. Odróżnia to liturgię od zwykłego upamiętnienia jakiegoś historycznego wydarzenia, nawet jeśli ze względu na swoją doniosłość znajduje szczególne miejsce w historii jakiegoś narodu czy ludu. Poniższy artykuł jest próbą odpowiedzi na pytania: czy w liturgii Kościoła może mieć miejsce – i w jakim zakresie – przypomnianie wydarzenia historycznego, osób z nim związanych oraz pamiątek (pomniki, sztandary, elementy wystroju świątyni)? Jakie miejsce w liturgii ma patriotyzm? W artykule termin wydarzenie historyczne zawężony zostanie do określenia elementu historii Polski i powszechnej. Pierwsza część artykułu jest historycznym wprowadzeniem do tematu kształtowania się niektórych obchodów liturgicznych, w różny sposób związanych z jakimś wydarzeniem historycznym. W drugiej części zostanie przedstawiona synteza przepisów, zawartych w księgach liturgicznych, ze szczególnym uwzględnieniem postaw, gestów oraz przebiegu liturgii, tak aby ukazać miejsca, gdzie są możliwe dostosowania w kontekście oddania pamięci wydarzeniom historycznym, bez umniejszenia przy tym celebrowanego w liturgii misterium. W świetle tego w punkcie trzecim zostanie przedstawiona analiza i ocena ceremoniału wojskowego oraz innych zwyczajów zmierzających do zawarcia w liturgii akcentu patriotycznego. Zakres pojęcia patriotyzmu wydaje się dość szeroki, dlatego w poniższym artykule zostanie on zawężony do upamiętnienia wydarzeń historycznych jako wyniku postawy patriotycznej¹.

¹ Szerzej o współczesnych definicjach patriotyzmu: E. Olejniczak, *Patriotyzm „po polsku” – wybrane konceptualizacje pojęcia*, „Prace Literaturoznawcze” VII 2019, s. 5–16. Jedną z definicji patriotyzmu brzmi: „postawa wobec ojczyzny, narodu, przejawiająca się

1. WPŁYW WYDARZEŃ HISTORYCZNYCH NA NIEKTÓRE OBCHODY W LITURGII

W klasyfikacji formularzy mszalnych, związanych z historią powszechną można posłużyć się przede wszystkim kryterium genezy danego obchodu: czy ustanowienie obchodu wyniknęło wprost (czy też pośrednio) z historycznego wydarzenia, czy wydarzenie rozszerzyło ten obchód (funkcjonował wcześniej), czy też wydarzenie to nałożyło się na istniejący wcześniej obchód liturgiczny. Przedmiotem badania będą formularze obchodów mających tradycje przynajmniej kilkudziesięcioletnią. Posoborowa reforma kalendarza zniosła niektóre z interesujących nas obchodów, dlatego w prezentacji przykładów formularzy służyć będzie pomocą zarówno Mszał Pawła VI, jak i ostatnie przedsoborowe wydanie Mszału z 1962 roku.

Pierwszą grupę stanowią obchody, które wyniknęły wprost (lub też pośrednio) z danego wydarzenia historycznego. Wymienić tu należy obchód *Świętych Patronów Szwecji* wprowadzony za sprawą prośby Zygmunta III Wazy², a także dziękczynienie za zwycięstwo chocimskie z 1621 roku oraz dzień *Najświętszej Maryi Panny Różańcowej*³ ustanowiony dla całego Kościoła na pamiątkę zwycięstwa pod Lepanto w 1571 (7.10).

Obchody, które istniały w lokalnym zasięgu przed związaniem z nim wydarzeniem historycznym, stanowią drugą grupę formularzy. Przykładem jest przede wszystkim święto *Przemienienia Pańskiego* (6.08), znane od VI wieku Syrii, rozszerzone na cały Kościół na pamiątkę zwycięstwa pod Belgradem w 1456 roku. Analogicznie rozprzestrzeniło się dawne święto III klasy *Najświętszego Imienia Maryi* (12.09), które zostało wprowadzone do powszechnego kalendarza po zwycięstwie pod Wiedniem w 1683⁴. Obchodem związanym z kilkoma wydarzeniami historycz-

rzetelną pracą, przedkładaniem nadrzędnych wartości (np. niepodległości, suwerenności) nad własne cele, gotowością do ich obrony, nawet za cenę życia.”, por. B. Dunaj, *Słownik Języka Polskiego PWN*, Warszawa 1996, s. 726. Wydarzenia historyczne (ich współtworzenie, uczestniczenie w walkach zbrojnych itd.) oraz ich upamiętnianie są więc przejawem patriotyzmu.

² *Mszał Rzymski*, Tyniec–Poznań 1963, s. 1085.

³ *Missale Romanum ex decreto SS. Concilii Tridentini restitutum Summorum Pontificum cura recognitum*, editio quarta iuxta typicam, Thalwil 2016, s. 776–777.

⁴ Tamże, s. 748–749.

nymi jest dzisiejsza uroczystość *Najświętszej Maryi Panny Królowej Polski*. Pochodzeniem sięga ona ślubów, złożonych 1 kwietnia 1656 r. przez króla Jana Kazimierza, w których oddał kraj pod opiekę Matki Bożej⁵. Przedmiotem królewskiego ślubu było między innymi ustalenie w przyszłości dnia dziękczynienia za zwycięstwo nad Szwedami⁶. Potem dopiero zostało łączone z rocznicą *Konstytucji 3 maja*. Dopiero od 1923 rozszerzone zostało na cały kraj i wyznaczono dzień 3 maja jako rocznicę uchwalenia pierwszej polskiej konstytucji⁷.

Trzecią grupą świąt są dni, które wymowę patriotyczną nabrały niezależnie od konstituowania się zasięgu ich obchodzenia oraz treści teologicznej. Należy tu wymienić obchód Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny (który od 1920 roku stał się rocznicą tzw. Cudu nad Wisłą).

2. UPAMIĘTNIE NIE WYDARZEŃ ZWIĄZANYCH Z HISTORIĄ W POSOBOROWYCH KSIĘGACH LITURGICZNYCH

2.1. MSZAŁ RZYMSKI

W zakresie omawianego problemu należy przyjrzeć się najpierw najważniejszym przepisom zawartym w *Ogólnym Wprowadzeniu do Mszału Rzymskiego*, a następnie przeanalizować teksty modlitw formularzy, wchodzących w zakres badanego problemu. Chodzi przede wszystkim o miejsca w liturgii, które mogą podlegać adaptacji ze względu na m.in. treści związane z historią czy życiem narodu. Władzą właściwą do ich określenia jest biskup diecezjalny⁸ oraz Konferencja Biskupów⁹, tyl-

⁵ M. Kunzler, *Liturgia Kościoła*, s. 708n.

⁶ J. Nowak, *Maryja w liturgii i pobożności Kościoła*, Poznań 2009, s. 112.

⁷ Por. tamże, s. 116.

⁸ Według OWMR 387 biskupowi zostaje zlecone ustalanie m.in. zasad posługiwania kapłanowi przy ołtarzu (por. nr 107), norm odnoszących się do budowy i wyposażenia kościołów (por. nr 291).

⁹ Konferencja Episkopatu ma prawo również wprowadzać zmiany (po ich zatwierdzeniu przez Stolicę Apostolską) w następujących zakresach: gestów i postaw ciała wiernych (por. nr 43), gestu oddania czci ołtarzowi i księdze Ewangelii (por. nr 273), tekstów czytań stosowanych w szczególnych okolicznościach (por. 362), sposobu przekazywania znaku pokoju (por. nr 82) oraz Komunii świętej (por. nr 160 oraz nr 283).

ko tam jednak, gdzie jest to wyraźnie podkreślone. Stanowi to konieczny punkt wyjścia do analizy zwyczajów, podanych m.in. w ceremoniale woj-skowym w dalszym etapie artykułu. Miejscem podkreślenia jakiegoś wydarzenia bądź osoby związanej z historią danego narodu może być również wybór odpowiedniego formularza mszalnego.

Na formularz mszalny składają się prócz tekstów modlitw i anty-fon także teksty czytań. Dobór tekstów uzależniony jest od miejsca danego dnia w Tabeli Pierwszeństwa Dni liturgicznych. *Mszał Rzymski dla diecezji polskich* w sekcji *Msze i modlitwy w różnych potrzebach* zawiera dwie grupy formularzy, które wchodzą w zakres badanego zagadnienia. Punkt II wspomnianej sekcji zatytułowany jest *Życie społeczności świeckiej*. Znajdujemy tam teksty, które można wykorzystać w celebracji towarzyszącej upamiętnieniu wydarzenia związanego z historią narodu, regionu czy miasta. Spośród nich na uwagę zasługują przede wszystkim wybrane modlitwy prezydenckalne:

- *Modlitwa za ojczyznę lub miasto*¹⁰. W anamniezie kolekty zawarta jest prawda o rządach Boga nad całym światem. Przedmiotem prośby stają się tutaj: mądrość rządzących i uczciwość obywateli oraz zgoda i sprawiedliwość a także życie w pokoju i dobrobycie. Jej użycie uzasadnione jest z okazji rocznicy odzyskania niepodległości czy obchodami związanymi z np. rocznicą nadania praw miejskich;
- *Modlitwa za rządzącymi państwami*¹¹. Anamneza tej modlitwy przywołuje Boga jako Tego, od którego „pochodzą prawa wszystkich ludów”. Prośba bliższa dotyczy „tych, którzy nami rządzą”, wejrzenie Boga na nich ma spowodować skutek, którym jest prośba dalsza: trwały pokój i pomyślność narodów świata oraz wolność religii. Modlitwa może być stosowana np. na początek czy koniec kadencji miejscowej władzy;
- *Msza o zachowanie pokoju i sprawiedliwości*¹². Formularz podaje cztery kolekty do wyboru. Ich anamnezy dotyczą: objawienia przez Boga, że ci, którzy wprowadzają pokój będą nazwani Jego dziećmi (1), czuwania Boga z ojcowską troską nad wszyst-

¹⁰ *Mszał Rzymski dla Diecezji Polskich* (dalej: MR), s. 145”.

¹¹ MR, s. 145”.

¹² MR, s. 148”.

kimi (2), kierowania przez Stwórcę świata biegiem dziejów (3), bytu Boga jako pokoju (4). Prośby tych kolekt skupiają się na: popieraniu sprawiedliwości jako jedynej drożdzie do zapewnienia prawdziwego i trwałego pokoju (1), utworzeniu przez pokój jednej rodziny złączonej węzłami bratniej miłości (2), udzielenie pokoju w naszych czasach, aby wychwalać miłosierdzia Boga (3), życie w zgodzie i pojednanie skłóconych (4). Modlitwa nad darami tego formularza wiąże Ofiarę Chrystusa pod postaciami chleba i wina z pokojem i jednością. Prośba tej modlitwy dotyczy skutku tej Ofiary – ma być nim umocnienie zgody między wszystkimi dziećmi Boga. Przedmiotem prośby modlitwy po Komunii jest Duch miłości, który ma skutkować szerzeniem pokoju wśród wszystkich ludzi. Formularze *Mszy o zachowanie pokoju i sprawiedliwości* nadaje się do sprawowania liturgii w czasie niepokoju społecznego, jak i ich rocznic (np. strajków).

Z sekcji *Msze za zmarłych* na uwagę zasługuje tutaj treść modlitwy (kolekty) *za poległych w obronie ojczyzny*. Bóg w anamnezie przedstawiony jest jako „Dawca życia i Zwycięzca śmierci”. Prośba dotyczy okazania miłosierdzia zmarłemu (zmarłej), wspomniany jest również fakt oddania życia w obronie ojczyzny. Motywacją drugiej części prośby, która dotyczy dopuszczenia tej osoby do „radości wiecznej” jest wstawiennictwo Najświętszej Maryi Panny i wszystkich Świętych¹³.

Jeżeli chodzi o dobór modlitwy eucharystycznej, należy zachować zasady podane w *Ogólnym wprowadzeniu* w nr 365. Przy niektórych formularzach *Mszy w różnych potrzebach* zaleca się wybór V modlitwy eucharystycznej, która zawsze występuje z własną prefacją. I tak dla formularza: *za rządzącymi państwami* wskazuje się wariant „Jezus naszą drogą” (w *Mszale Rzymskiej dla diecezji polskich* – „B”) ¹⁴.

Sprawy związane z narodem, wydarzeniami oraz osobami z nim związanymi znajdują zawsze swoje miejsce w modlitwie wiernych. Aktualnych problemów dotyczy druga seria prośb: „W potrzebach narodu i ca-

¹³ MR, s. 232.

¹⁴ Por. *Congregatio de Cultu Divino et Disciplina Sacramentorum, Prex Eucharistica quae in Missis pro variis necessitatibus adhiberi potest „Notitiae”* 27 (1991), s. 391–399.

łego świata, np. o pokój, za kierujących państwem, o dobre zbiory itp.”¹⁵. Wprowadzenie do *Modlitwy Powszechnej*, jak i *Ogólne Wprowadzenie do Mszału Rzymskiego* nie podaje wprost w wymienionych czterech seriach intencji ogólnych intencji za zmarłych. Zgodnie z przedstawionymi w polskim wydaniu *Modlitwy powszechnej* schematami modlitwy umieszcza się je w trzeciej serii prośb¹⁶. W przypadku szczególnych okoliczności porządek modlitwy powszechnej może bardziej uwzględniać ową okoliczność¹⁷.

2.2. OBRZĘDY BŁOGOSŁAWIEŃSTW

Błogosławieństwa jako sakramentalia – jak wspomina *Katechizm Kościoła Katolickiego* – „mogą dotyczyć potrzeb, kultury i historii ludu chrześcijańskiego określonego regionu i epoki”¹⁸. Stają się one widzialnymi znakami, przez które wyraża się i w sposób właściwy poszczególnym znakom urzeczywistnia uświęcenie ludzi w Chrystusie oraz uwielbienie Boga.

Pośród tekstów zawartych w *Obrzędach Błogosławieństw dostosowanych do zwyczajów diecezji polskich* w zakres badanego problemu wchodzi rozdział 72. zatytułowany *Obrzęd błogosławieństwa tablicy pamiątkowej lub pomnika*. We wprowadzeniu do tegoż rozdziału zawarte są zastrzeżenia: jakich zasług i osób ma dotyczyć. Ocena charakteru tablicy ma opierać się na uznaniu za wybitne zasług dla Kościoła i Ojczyzny upamiętnionych ludzi, a także mają oni być świadectwem przykładnego chrześcijańskiego życia. We wprowadzeniu znajduje się zakaz błogosławieństwa tablic o charakterze czysto świeckim i upamiętniających wydarzenia społeczno-polityczne, które są ocenione negatywnie, pod kątem zgodności z Ewangelią,

¹⁵ Por. *Ogólne Wprowadzenie do Mszału Rzymskiego* 70; *Modlitwa powszechna*, Katowice 1970, s. XII, pkt. 9.

¹⁶ Np. Uroczystość Świętej Bożej Rodzicielki, 1 stycznia „Módlmy się za wszystkich zmarłych w minionym roku, aby jak najprędzej połączyli się z Chrystusem” cyt. za: *Modlitwa powszechna*, s. 15.

¹⁷ OWMR w pkt. 70 nazywa te celebracje „szczególnymi okolicznościami”, podając możliwość ich większego uwzględnienia (nie wspominając o zmianie kolejności).

¹⁸ Por. *Katechizm Kościoła Katolickiego*, Poznań 2002, nr 1668.

a szczególnie zeń wypływającą społeczną nauką Kościoła¹⁹. Chodzi tu bowiem nie o błogosławieństwo materialnego przedmiotu, lecz uwielbienie Boga za czyny upamiętnianych osób oraz prośbę, aby te zasługi przynosiły dalsze owoce w życiu przyszłych pokoleń. Obrzęd może być sprawowany w czasie Mszy świętej (po modlitwie po Komunii) albo poza Mszą, w połączeniu z krótką liturgią słowa²⁰. Po modlitwie następuje z reguły pokropienie wodą pobłogosławioną zgromadzonych i tablicy (pomnika)²¹.

Błogosławieństwo tablicy ku czci zmarłych nauczycieli i wychowawców (np. zasłużonych w tajnym nauczaniu w okresie wojen i zaborów). Obrzęd może być sprawowany w gmachu szkoły, z którą związani byli zmarli nauczyciele albo w kościele, gdzie umieszczona została tablica pamiątkowa²². *Obrzęd* proponuje tu krótką liturgię słowa Bożego: znak krzyża, pozdrowienie, zachętę, czytanie słowa Bożego (Mdr 3,1–6.9), prośby, modlitwę błogosławieństwa, pokropienie, zakończenie i błogosławieństwo. W anamnezie modlitwy podkreśla się posłanie Chrystusa, który jest nauczycielem mądrości, prowadzącym do Boga oraz ciągłe posyłanie „zwiaśtunów [...] słowa”. Prośba dotyczy nagrody nieśmiertelności i chwały dla upamiętnianych zmarłych, „którzy w trudnych chwilach ojczystych dziejów strzegli prawdy i mądrości w sercach młodych”. Uczestnicy liturgii proszą także o możliwość spotkania z upamiętnianymi w domu Boga w niebie²³.

Błogosławieństwo tablicy ku czci poległych obrońców wolności ojczystej (poległych na wojnach i w powstaniach, partyzantów, pomordowanych w obozach). Powyższy wariant domaga się szczególnej uwagi ze względu na badany problem. Rubryki *Obrzędów* przewidują jego sprawowanie po modlitwie po Komunii Mszy św. w intencji poległych obrońców wolności albo poza Mszą św. Okazją ku odsłonięciu takiej tablicy (pomnika) może być dzień rocznicy wybuchu wojny, powstania, odzyskania niepodległości. Rozbudowana anamneza modlitwy błogosławieństwa dotyka wydarzeń zbawczych: stworzenia człowieka na podobieństwo Boga, przyka-

¹⁹ Por. *Obrzędy błogosławieństw dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, Katowice 2010, nr 1554.

²⁰ Por. tamże, nr 1555n.

²¹ Por. tamże, nry 1560, 1570, 1576.

²² Por. tamże, nr 1561.

²³ Por. tamże, nr 1569.

zania miłości, powierzenia człowiekowi przez Boga ziemi, powołanie do tworzenia wspólnoty, grzech pierwszych rodziców i utrata przyjaźni Boga oraz wejście nienawiści, prowadzącej do zazdrości i śmierci. Prośba modlitwy błogosławieństwa obejmuje „nagrodę nieśmiertelności i chwały dla poległych” oraz uczestników celebracji – proszących o miłość na wzór miłości Chrystusa do nas oraz odpuszczenie grzechów, przyjęcie modlitwy²⁴.

2.3. OBRZĘDY POGRZEBU

Punkt 20 wprowadzenia teologiczno-pastoralnego do Obrzędów pogrzebu zatytułowano „Unikanie wyróżnień”. Dopuszcza się tam jednak honory należne władzom świeckim „stosownie do przepisów liturgicznych”²⁵.

3. GESTY, ZNAKI I ORAZ SYMBOLE LITURGICZNE A SYMBOLE NARODOWE

W pkt. 42–44 *Ogólne Wprowadzenie do Mszału Rzymskiego* określa gesty i postawy ciała kapłana, usługujących i ludu. Ich celem ma być uczynienie celebracji pełną piękną i szlachetnej prostoty oraz przejrzystą. Dokument kładzie nacisk na duchowe dobro wspólnoty ludu Bożego, które nie może być deprecjonowane przez upodobania czy opinie prywatnych osób. Jednolitość postaw ciała stanowi o jedności zgromadzenia liturgicznego oraz wpływają bezpośrednio na duchowe przeżycie liturgii²⁶.

Wielu celebracjom liturgicznym towarzyszy udział asysty wojskowej oraz pocztów sztandarowych. Asysta wojskowa kieruje się odrębnym ceremoniałem, który przez określone sygnały i komendy wyznacza sposób zachowania się żołnierzy podczas liturgii. Punktem odniesienia dla

²⁴ Por. tamże, nr 1575.

²⁵ *Obrzędy pogrzebu dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, wyd. II, Katowice 1991, s. 18.

²⁶ Por. OWMR pkt. 42.

nich jest przebieg liturgii. Komendy do przyjęcia postawy zasadniczej i swobodnej mają być poprzedzone sygnałem granym przez trębacza²⁷.

3.1. OBRZĘDY WSTĘPNE

Msza święta rozpoczyna się od procesji wejścia, której najczęściej towarzyszy śpiew. Kompanie honorową należy wprowadzić przed rozpoczęciem Mszy²⁸. Ceremoniał wojskowy przewiduje odegranie sygnału *Słuchajcie wszyscy* po znaku rozpoczęcia procesji (uderzenie dzwonka) oraz sygnału *Hasło WP* (jeśli jest poczet sztandarowy). Po przybyciu celebransa do ołtarza następuje wprowadzenie sztandaru wojskowego²⁹, a także odegranie *Mazurka Dąbrowskiego* (jeśli jest to święto państwowe)³⁰. Nie jest to czynność ani pieśń należąca do porządku liturgicznego, dlatego ucałowanie (i okadzenie) ołtarza powinno nastąpić po wprowadzeniu pocztu i zajęciu miejsca, a przed znakiem krzyża i pozdrowieniem³¹. W czasie ucałowania i okadzenia należy również śpiewać pieśń zgodną z charakterem obchodu liturgicznego danego dnia, ponieważ rozpoczyna to ona celebrację w sensie właściwym³².

²⁷ Ministerstwo Obrony Narodowej. Departament Komunikacji Społecznej, *Ceremoniał Wojskowy Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2015, p. 26, s. 157.

²⁸ K. Tomaszewski (opr.), *Modlitewnik Żołnierski*, Warszawa 1994, s. 40. Kompania honorowa ustawia się na wprost ołtarz, por. tamże.

²⁹ Poczet ustawia się po prawej stronie ołtarza, poza prezbiterium (inne sztandary w miarę możliwości – po lewej stronie), por. Z. Kępa (opr.), *Vademecum liturgiczne kapelana*, Tarnów 2007, s. 320.

³⁰ K. Tomaszewski, dz. cyt., s. 40.

³¹ Ks. I. Pawlak uważa, iż dodanie wymiaru patriotycznego obchodzonego dnia nie może być podstawą do wykonywania nie tylko w czasie liturgii, lecz także w przestrzeni kościoła, pieśni patriotycznych, nie mających charakteru kościelnego, por. I. Pawlak, *Muzyka liturgiczna po Soborze Watykańskim II w świetle dokumentów Kościoła*, Lublin 2001, s. 429.

³² Por. OWMR 46. Jedną z funkcji śpiewu na wejście jest towarzyszenie procesji kapłana i usługujących. W tym wypadku lepiej byłoby go jednak rozpocząć (nie przerywając) dopiero w momencie ucałowania i okadzenia i ołtarza, a w czasie procesji do ołtarza posłużyć się krótkim utworem lub improwizacją organową.

3.2. LITURGIA SŁOWA

Przed Ewangelią – trębacz wykonuje sygnał *Bacznosc*, po skończonym śpiewie *Alleluja* lub aklamacji *Chwała Tobie*. Asysta honorowa przyjmuje wtedy postawę zasadniczą. Po skończonej proklamacji Ewangelii, po sygnale *Spoczni* przyjmuje się postawę swobodną³³.

3.3. LITURGIA EUCHARYSTYCZNA I OBRZĘDY KOMUNII

Sygnał *Bacznosc* gra trębacz przed ukazaniem postaci Ciała, po słowach „...Ciałem i Krwią naszego Pana Jezusa Chrystusa”³⁴, natomiast *Spoczni* – po zakończeniu ukazania Krwi Pańskiej³⁵. Nie ma tu wówczas przewidzianego czasu na milczenie, lecz kapłan „składa ręce (po epiklezie)”³⁶. W czasie ukazania Najświętszych Postaci grana jest *Intrada*. Obecne wojsko w mundurach oddaje cześć za pomocą postawy *Bacznosc*). Polski Episkopat, korzystając z możliwości przystosowania, zawartej w OWMR 43, doprecyzował wytyczne *Ogólnego Wprowadzenia* ustalając, iż wierni klękają na epiklezę, a wstają przed aklamacją po przeistoczeniu³⁷. Zwalniając z tego wg OWMR cztery wypadki: 1) Względy zdrowotne; 2) Ciężsota; 3) Obecność znacznej liczby uczestników; 4) Inne uzasadnione przyczyny³⁸. Nie ma mowy o postawie (sygnale) *Bacznosc* przed ukazaniem Najświętszych Postaci po śpiewie *Baranku Boży*³⁹.

³³ Por. tamże, s. 158.

³⁴ Por. tamże. *Ceremoniał wojskowy* podaje tu zastosowanie tylko w przypadku wyboru II Modlitwy Eucharystycznej.

³⁵ Por. *Ceremoniał wojskowy*, s. 158.

³⁶ *Mszał Rzymski* 316*. Należałoby przemyśleć przeniesienie sygnału *Bacznosc* przed epiklezę (w II ME: *Uświęć te dary...*), ponieważ jest to moment, kiedy zwyczajowo wierni klękają i używa się dzwonka.

³⁷ *Wskazania Episkopatu Polski po ogłoszeniu nowego wydania Ogólnego Wprowadzenia do Mszału Rzymskiego*, 9.03. 2005, pkt. 50

³⁸ OWMR 43.

³⁹ Będąc konsekwentnym, można by postulować wprowadzenie tu (przez analogie) postawy zasadniczej, gdyż Konferencja Episkopatu Polski przyjęła za obowiązującą postawę klęczącą wiernych na słowa *Oto Baranek Boży* por. *Wskazania*, pkt. 50.

3.4. OBRZĘDY ZAKOŃCZENIA

Przed błogosławieństwem grany jest sygnał *Baczność*, zaś po błogosławieństwie – słowach rozesłanie – sygnał *Spocznij*. Po odśpiewaniu pieśni na zakończenie następuje komenda o wyprowadzeniu sztandaru wojskowego (trębacz gra sygnał *Baczność* – poczet przechodzi przed ołtarz – oddaje honory – trębacz gra *Hasło WP* – dowódca podaje komendę do opuszczenia kościoła – grane jest hasło *Spocznij*)⁴⁰.

3.5. SYMBOLE NARODOWE I WŁADZE PAŃSTWOWE A PRZESTRZEŃ PREZBITERIUM

Podczas celebracji związanych z upamiętnieniem wydarzeń historycznych spotyka się różne formy akcentowania tegoż charakteru w aranżacji przestrzeni prezbiterium, czy to przez montaż dekoracji, kwiatów, obecność osób np. władz, żołnierzy, harcerzy itd. Ołtarz stanowi centrum celebracji liturgii i nie należy umieszczać na nim rzeczy (np. pamiątek), które nie służą do jej sprawowania. Według *Ceremoniału Liturgicznej Posługi Biskupów* nie powinno umieszczać się dekoracji kwiatowej na mensie ołtarza i zachować umiar w jej komponowaniu⁴¹. Także ambona powinna spełniać tylko funkcje, przepisane przez normy liturgiczne⁴².

Ów dokument normuje także kwestie obecności osób w prezbiterium – wskazując na konieczność posiadania szat liturgicznych dla osób posługujących w czasie liturgii (nie dotyczy to lektorów, pełniących funkcje jednorazowo czy też stale, podkreśla się przy tym znaczenie zwyczajów miejscowych)⁴³. W pkt. 82–83 *Ceremoniału* zawarte są wskazania odno-

⁴⁰ Por. *Ceremoniał wojskowy*, s. 158–159.

⁴¹ Por. *Ceremoniał liturgicznej posługi biskupów odnowiony zgodnie z postanowieniami Świętego Soboru Watykańskiego II* wydany z upoważnienia papieża Jana Pawła II dostosowany do zwyczajów diecezji polskich, Katowice 2013, nr 48.

⁴² Podczas Mszy świętej są to: proklamacja czytań (CLPB 137,139), psalmu (138) i Ewangelii (74,140,141), podawanie intencji modlitwy powszechnej (144,320), ogłoszenie świąt ruchomych w uroczystość Objawienia Pańskiego (240), orędzie paschalne (352), nominacje Stolicy Apostolskiej (święcenia biskupa lub jego przyjęcie – 510, 1159, w czasie nałożenia paliusza – 1168).

⁴³ Por. *Ceremoniał Liturgicznej...* nr 49.

śnie do przyjmowania w kościele prezydenta państwa i innych urzędników. Biskup przyjmuje prezydenta w drzwiach kościoła. Prezydent – katolik może otrzymać od biskupa pobłogosławioną wodę. Biskup, idąc po jego lewej stronie prowadzi go na wyznaczone miejsce poza prezbiterium, potem zaś pozdrawia go w drodze powrotnej po zakończeniu liturgii. Jeżeli chodzi o innych urzędników sprawujących władzę w kraju regionie lub mieście – są oni witani i prowadzeni na miejsce przez prezbitera „zajmującego wyższe stanowisko kościelne”. Mogą zostać pozdrowieni przez biskupa w drodze do ołtarza i po zakończeniu liturgii⁴⁴. Po okadzeniu celebransa trzema rzutami kadzielnicy okadza się przedstawiciela władzy świeckiej [rządcę państwa]⁴⁵. Rządcy państwa przekazuje się znak pokoju – czyni to diakon lub jeden z koncelebransów (nie zaś sam przewodniczący liturgii)⁴⁶.

Treścią liturgii jest przede wszystkim Misterium Chrystusa. Rok liturgiczny ma za zadanie przybliżać poszczególne jego aspekty, tak, aby łatwiej mogły zostać przyjęte i przeżyte. Wszystkie teksty liturgiczne, znaki, gesty mają przybliżać uczestników liturgii do treści obchodu danego dnia. Elementy symboliki narodowej są ważne dla danego kraju czy regionu, lecz nie niosą za sobą treści, które moglibyśmy zakwalifikować do Misterium Chrystusa, w funkcji jego odsłaniania. Fladze państwowej i godłu należy się szacunek, lecz ich miejsce nie jest w przestrzeni prezbiterium ani na szatach liturgicznych.

PODSUMOWANIE

Kwestia powiązania liturgii z patriotyzmem powraca przy okazji organizowania celebracji np. 15 sierpnia (uroczystość Wniebowzięcia NMP) czy 3 maja (uroczystość NMP Królowej Polski). Na przestrzeni wieków niektóre obchody liturgiczne wyrastały w jakiś sposób z wydarzeń historycznych, przede wszystkim jako dziękczynienie. Centralnym wydarze-

⁴⁴ Por. tamże nr 82n.

⁴⁵ Nr 97 mówi o „rządcy państwa”, podczas gdy wcześniejszy 92 – o „przedstawicielu władzy świeckiej”. Por. tamże nr 92 i 97.

⁴⁶ Por. tamże nr 102.

niem liturgii jest zawsze wydarzenie Jezusa Chrystusa, które odsłaniane jest nam także przez kult Najświętszej Maryi Panny i świętych.

Pogodzenie akcentu patriotycznego z duchem liturgii domaga się zarówno od przygotowujących jak i celebransów znajomości możliwości akomodacji oraz teologii obrzędów liturgicznych, tak aby nie umniejszyć przy tym znaczenia i treści danego obchodu liturgicznego, czyniąc z liturgii bardziej przypomnienie jakiegoś wydarzenia historycznego. Badania nad możliwością akomodacji treści liturgicznych w aspekcie patriotyzmu mogą stać się przyczynkiem do kształtowania poprawnej teologii liturgii, ukierunkowanej na budzenie postaw takich jak miłość, zgoda, sprawiedliwość czy przebaczenie. Analiza ceremoniału wojskowego dostarcza danych do pełniejszego synchronizowania jego przepisów z *Ogólnym Wprowadzeniem do Mszału Rzymskiego*, szczególnie jeśli chodzi o momenty wydawania komend. W powyższym artykule zajęto się przede wszystkim gestami, symbolami oraz tekstami liturgicznymi z pominięciem jednak treści biblijnych z liturgii słowa, ponieważ ten aspekt badań wraz z kwestią poprawnego ukierunkowania treści przepowiadania homiletycznego w kontekście patriotyzmu domaga się odrębnego opracowania. Warte uwagi byłoby zajęcie się również szczegółową hermeneutyką wymienionych formularzy mszalnych, co stanowiłoby pomoc dla budowania poprawnej teologii.

Projekt finansowany w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą „Regionalna Inicjatywa Doskonałości” w latach 2019–2022 nr projektu 028/RID/2018/19, kwota finansowania 11 742 500 zł

BIBLIOGRAFIA

- Ceremoniał liturgicznej posługi biskupów odnowiony zgodnie z postanowieniami Świętego Soboru Watykańskiego II wydany z upoważnienia papieża Jana Pawła II dostosowany do zwyczajów diecezji polskich*, Katowice 2013.
- Dunaj B., *Słownik Języka Polskiego PWN*, Warszawa 1996.
- Kępa Z. (opr.), *Vademecum liturgiczne kapelana*, Tarnów 2007.
- Kunzler M., *Liturgia Kościoła*, Poznań, 1999.
- Małaczyński F. (red.), *Modlitwa powszechna*, Katowice 1970.

- Ministerstwo Obrony Narodowej. Departament Komunikacji Społecznej, *Ceremoniał Wojskowy Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2015.
- Missale Romanum ex decreto SS. Concilii Tridentini restitutum Summorum Pontificum cura recognitum*, editio quarta iuxta typicam, Thalwil 2016.
- Mszal Rzymski dla diecezji Polskich*, Poznań 2013.
- Mszal Rzymski*, Tyniec–Poznań, 1963.
- Obrzędy Błogosławieństw dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, Katowice 2010.
- Obrzędy pogrzebu dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, wyd. II, Katowice 1991.
- Olejniczak E., *Patriotyzm „po polsku” – wybrane konceptualizacje pojęcia*, „Prace literaturoznawcze” VII, 2019.
- Pawlak I., *Muzyka liturgiczna po Soborze Watykańskim II w świetle dokumentów Kościoła*, Lublin 2001.
- Prex Eucharistica quae in Missis pro variis necessitatibus adhiberi potest „Notitiae”* 27 (1991), s. 391–399.
- Tomaszewski K. (opr.), *Modlitewnik Żołnierski*, Warszawa 1994.
- Nowak J., *Maryja w liturgii i pobożności Kościoła*, Poznań 2009.